

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DÜRZİLİK

Muzaffer Tan*

Özet

Dürzilik asıl olarak Şii-İsmaili düşünce içerisinde neşet etmiş, öğretisini meşhur Fatımi halifesi Hâkim Biemrillah'ın ulûhiyeti etrafında sistemleştirmiş batını sırrı bir harekettir. Dürziliğin ortaya çıkış süreci ve halife Hâkim kültü, Dürzi davetinin ortaya çıkışı ve gelişimi, dailelerin faaliyetleri ve birbirleriyle olan ilişkileri muğlâk bir konu olup araştırmacılar arasında halen tartışılmakta ve farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Dürzi öğretinin batını mahiyeti, Dürzi metinlerin farklı anlaşılmasına müsait olması yanında, Dürziliğe dair yapılan çalışmaların genelde ideolojik-sekteryan bir yaklaşım arz etmesi mezhebin gerçek kimliğinin ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Dürzi tarih ve öğretisine dair daha derinlikli ve akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu makale Dürzi tarih ve öğretisinin bu manada bir nebze aydınlatılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Dürzilik, Hâkim Biemrillah, Tekammus, Hamza b. Ali, Külli Akıl, Ukkâl, Cuhhâl.

Abstract

The Druze from the Past to the Present

The Druze is an esoteric-secret movement which mainly emerged from Shiite-Ismaelite thought and systematized its teachings around the holy personality of al-Hâkim bi-Amr Allâh, the well-known Fatimid caliph. The emergence of Druze, the cult of al-Hâkim, the formative period of Druze mission, the activities of Druze propagators (du'ât), their relationship with each other are all obscure matters which have been discussed by the researchers and interpreted in different ways. Apart from the esoteric nature of Druze teaching and religious texts that paved the way for the controversial perceptions, the ideological-sectarian approach which is generally seen in the studies on the Druze make difficult to put the real identity of the sect. Therefore, the more detailed and academic studies on the history and teaching of Druze are needed. This article aims to shed light, in this sense, on the history and teaching of Druze sect.

Key words: Druze, Hâkim bi-Amr Allah, Taqammus, Hamza b. Ali, Universal Intellect, Uqqâl, Juhhâl

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, tanmuzaffer@yahoo.com

1. İsimlendirme Meselesi:

Fâtımîler'in altıncı halifesi el-Hâkim Biemrillah döneminde (995-1021) İsmâîlîlik içerisinde çıkararak ayrılan ve el-Hâkim Biemrillah'ın ilahlığını iddia eden dini siyasi bir mezhep olarak Dürzilik, *el-Hâkimiyye*, *el-Muvahhidûn*, *el-Muvahhidûn ed-Durûz*, *Benû Marûf*, *Âl-i Marûf*, *Davetü't-Tevhîd* ve en çok da *Dürziyye* ve *Durûz* olmak üzere farklı biçimlerde isimlendirilmiştir.

Mezhebin Durûz ya da Dürziyye şeklinde isimlendirilmesinin nedeni hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan yaygın bir şekilde kabul edileni, Dürzîliğin, Muhammed b. İsmail Neştekin ed-Derezi adındaki daiye nispetle bu ismi almış olduğudur. Bununla birlikte Dürzîler, ed-Derezi'nin muhtemelen mezhebin kurucusu ve Dürzî Tevhid öğretisinin teorisyeni kabul edilen Hamza b. Ali ile girdiği liderlik ve imamlık mücadelesi nedeniyle, kendilerinin ona nispetle anılmasını reddederler. Bunun yerine Dürzî tabirinin Hâkim Biemrillah'ın komutanlarından Ebû Mansûr Anuştekin ed-Derezi'ye nispetle kullanıldığını iddia ederler.

Dürzi tabirinin kökenine dair bir diğer iddia, onun "Dreux" isminin muharref şekli olduğudur. Buna göre Kudüs 1190 yılında Müslümanlar tarafından Haçlılardan alındıktan sonra, bir haçlı alayının kumandanı olan Comte de Dreux'un yolu kesilerek Engaddi yakınında bulunan bir kaleye iltica etmek zorunda bırakıldı. Bu haçlılar kırk sene boyunca Müslümanların müteaddit hücumlarına mukavemet ederek komsuları olan İsmailî ve civar kasabaların halkı arasına karıştılar. Müslümanlara karşı müşterek bir kinle bağli bulunan Hıristiyanlarla İsmailîler birleşerek yeni bir cemiyet teşkil etmişlerdir. İşte bu cemiyet "Dreux" isminin muharref şekli olan "Dürzî" ismi ile bilinen topluluktur. (Öz 2011: 547; Şenzeybek 2008: 10-11).

2. Mezhebin Teşekkülü ve Gelişim Süreci

Dürzîliğin inanç temelleri eski Mısır, Mecûsilik, Yeni Eflatunculuk, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam inançlarına, daha özeldir İsmailî inançlara dayanır. Fatımîlerin başkenti Kahire, Dürzî fikirlerin temellerinin atıldığı ve inançlarının sistemleştirildiği bir merkez konumundadır. Dürzî inancın teşekkül ettiği dönemin arka planına bakıldığında, mezhepler arası çekişmelerin alabildiğine yoğunluk

arz ettiği, felsefi düşünce akımlarının İslâm coğrafyasında yaygınlık kazandığı ve sosyo-politik açıdan kaos ve kargaşanın hakim olduğu görülür.

Dürziliğin tarih sahnesine ilk çıkışının, Fatımilerin altıncı halifesi Hâkim Biemrillâh (ö. 411/1021)'in, bazı rivayetlere göre, kendisinin Tanrı olduğunu ileri sürdüğü ve Dürzilerce takvim başlangıcı olarak kabul gören 408/1017 yılı olduğu iddia edilmekteyse de Hâkim Biemrillâh'ın ulûhiyetini açıkça ilan ettiğine dair kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Hâkim'in ulûhiyetini ilk iddia edenin Hasan b. Haydara el-Ferganî (ö. 409/1018) olduğu anlaşılmaktadır. O, Allah'ın, Hâkim Biemrillâh'ın bedenine hulûl ettiği görüşünü Kahire'de yaymak istemiştir. el-Ferganî'nin öldürülmesinden sonra davetin liderliğini yine aslen Buharalı bir Türk olan Neştekin adıyla ünlenen Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail ed-Derezî (ö. 410/1019) üstlenmiştir. Hamza bu yeni inançları yayması için onu Suriye'ye göndermiştir. Neştekin ed-Derezî, Suriye ve civarında yaptığı propagandalarda hareket adına oldukça olumlu sonuçlar elde etmiş ve Suriye Dürziliğinin kurucusu olarak kabul görmüştür. Ancak Dürzî gelenek, Neştekin ed-Derezî'yi mürted sayarak Hamza b. Ali'ye tabi olmadığı, imametini kabul etmediği ve zamanı gelmeden ve koşullar oluşmadan yüce hakikatleri açığa çıkarttığı için suçlu görmüştür. (Bağlıoğlu, 2004, 115.)

Dürzî inancın teşekkülünde ve açık bir şekilde yayılmasındaki en etkin rolü Hâkim Biemrillâh'ın veziri Hamza b. Ali üstlenmiştir. O, Hâkim'in ulûhiyetine dayanan bu yeni davetin fikri boyutunu sistemleştirmiş ve örgütsel kurumsallaşmayı sağlamıştır. Hamza, Dürzî davette kendisini Külli Akıl olarak Hâkim'den sonra en üst makama yerleştirmiş ve yegâne imam olarak sunmuştur. Bu nitelikleri, onu tartışmasız Dürziliğin lideri haline getirerek Dürzî mezhebinin kurucusu konumuna yükseltmiştir. Bu aynı zamanda İsmailî düşüncenin merkezinde yer alan imamet öğretisinin tasfiye edilmesi ve imametın ehl-i beyt dışından birine geçmesi anlamına gelmekteydi. Hamza'nın Mısır'da bulunduğu dönemde katıldığı tartışma oturumları, kütüphanelerden edindiği bilgiler, İsmailî dailerle yaptığı münazaralar yeni daveti geliştirmesi ve sistemleştirmesi açısından etkili olmuştur. Ayrıca Hamza b. Ali, Hâkim'in imamlığını ve tanrılığını savunan çok sayıda risale kaleme almıştır. Ancak öne

sürdüğü görüşlerin Mısır halkının tepkisini çekmesi üzerine Hamza davete ara vererek bir yıl ortadan kaybolmuştur. Bu yıla Dürziler “Gayb senesi” adını vermişlerdir.

Bir rivayete göre 408/1017 yılında Neştekin ed-Derezi'nin Kahire Camii'nde, diğer bir rivayete göre de Hasan b. Haydara el-Fergani'nin 410/1020 Amr b. el-As Camii'nde Hâkim'in ulûhiyetini açıkça ilan etmeleri (Şenzeybek 2001: 20) hem Hâkim'in hem de Hamza b. Ali'nin sonunu hazırlayan sürecin başlangıcı olmuştur. Çünkü bu gelişmelerin akabinde, Hamza karşıtı büyük bir ayaklanma başlamıştır. Hamza, bir süre Hâkim tarafından korunsa da, daha sonra gücünü ve direncini kaybederek ortalıktan çekilmiştir. Halife Hâkim ise, giderek genişleyen ayaklanma karşısında özellikle Fustat kentine karşı müthiş bir intikam hareketine girişmiştir. Ne var ki tam bu sırada Hâkim de, 23 Şubat 1021 gecesi sürekli tefekkür için gittiği Kahire yakınlarındaki Mukattam Dağı'nda esrarengiz biçimde ortadan kaybolmuştur. Araştırmacılara göre o, çılgın hareketlerinden rahatsızlık duyan kız kardeşi Sittülmülk tarafından öldürülmüştür. Hâkim'in ulûhiyetine inananlar, gaybet ve ric'at anlayışlarının bir sonucu olarak onun hâlâ hayatta olduğunu söyleyerek tekrar döneceğini iddia etmiştir.

Hâkim'in 411/1021 yılında kaybolması ve Hamza b. Ali'nin de inzivaya çekilmesiyle birlikte mezhep için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde mezhebin liderliğini üstlenen Ali b. Ahmed Muktenâ Bahâuddin, Dürziliğin şekillenmesi ve gelişmesinde Hamza b. Ali'den sonraki en etkili isim olmuştur. Davet üzerindeki baskılar yüzünden o da zaman zaman gaybete girmiştir. Müktenâ Bahâuddin, en son 434/1042 yılında *Menşûru'l-ğaybe* adlı risalesini yazarak davete son verdiğini, Tevhid inancının nihaî şeklini aldığını ve yeni hükümlerin gelmeyeceğini bildirdikten sonra son gaybete girmiştir. Bu olaydan sonra Dürzilik, Hamza, et-Temimî ve Muktenâ Bahâuddin'in belirlediği ilkeler çerçevesinde kalarak mezhebe giriş ve çıkışı yasaklayan kapalı bir cemiyet hüviyetine bürünmüştür.

Dürziler, Haçlı Seferleri sırasında İsmaililer ile birleşerek Müslüman ordularına karşı Hıristiyanların yanında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde çıkardıkları isyanlar nedeniyle devletle ters düşmüşler ve takibe alınmışlardır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Teym vadisinde Dürzileri mağlup

edip mabetlerine el koymuştur. Birinci Dünya Savaşında Osmanlılara karşı harekete geçmişler ve Fransız işgali sonucu 1918'de Osmanlı yönetiminden ayrılmışlardır. Fransızlar, Dürzilerin yaşadıkları yörede 1921 yılında özerk "Cebel-i Dürz Emirliği"ni kurmuşlardır. 1936 yılında kaldırılan Dürzî Emirliği'nden sonra Dürzilerin bir kısmı Suriye'ye, bir kısmı Lübnan'a bağlanmıştır. Dürzilerin 12. yüzyıldan bugüne kadar süregelen faaliyetleri Şihâbiler, Ma'niler, Tenuhiler ve Canbolatlar adındaki önde gelen aileler tarafından gerçekleştirilmiştir (Aydınlı 2006: 199-200, 2005).

3. Dürziliğin Temel Görüşleri

Dürzî öğreti büyük oranda İsmaililik'ten etkilenmiştir. Dürzilik, İsmaililik'le benzeşen bir terminoloji ve tevil yöntemini kullanmıştır. Bununla birlikte, Dürzilik kendisini İsmailî öğretinin dışına taşıyacak yeni bir takım unsurları bünyesine almıştır. Bu farklılaşma bilhassa İsmailî imamet anlayışı, yaratılış/kozmojoloji anlayışı ve Kuran'ın tevil edilmesi noktasında ortaya çıkmıştır.

3.1. Tanrı Anlayışı: el-Hâkim Biemrillah'ın İlahlığı

Dürzî akidesinde Tanrı Hâkim Biemrillah'ın lâhûti/ilahî ve nâsutî/insanî iki yönü vardır. Tanrı'nın lâhûtunun gerçekliği hislerle ve hayallerle idrak edilmez, rey ve kıyasla bilinemez. O'nun ilahi yönünün gücü gözle görülemez, nasıllığı ve nerede olduğu bilinemez. O'nun bilinen bir mekânı yoktur. Ancak hiçbir mekân da ondan hali değildir. O, akıllara ve hayallere sığmaz. O, sıfatlandırılanların sıfatlamasından ve insanların idrakinden yücedir. O, ilk sebeptir ve sebeplerin devamını sağlayanıdır. O, benzersiz, ortaksız, kadim ve ebedidir. Benzeri olmamak bakımından birdir. Bütün eşyayı nurdan yaratmıştır, her şey ona dönecektir (Şenzeybek 2008: 322; Öz 2011: 552; Bağlıoğlu 2004: 155-).

Bu kadar yüceliklere sahip olan Allah ile insanlar arasında, insan düşüncesinin ifade vasıtası olan kelimelerle konuşmak mümkün olmadığı için, Allah milyonlarca yıllık bir süreyi kapsayan farklı zuhur ve tecelli dönemleriyle kendisini açığa vurmuş ve insanlara yaklaşmıştır. Sonunda Allah'ın en son ve en mükemmel tecellisi ve zuhuru, Fatımilerin altıncı halifesi el-Hâkim Biemrillah'ta görül-

müştür. Bu nedenle el-Hâkim'in birbirinden kesinlikle ayrılmayan lâhûtî ve nasûtî yönleri vardır. (Öz 2011: 552)

Tanrı kullarına kendisini bilmelerini ve kendisine kulluk etmelerini emretmiştir. Ancak Tanrı'nın, yarattıklarının ancak kendileri gibi konuşan, canlı suretleri bilme imkânlarının olduğunu bildiği halde sınırlı insan aklı ile idrak edilemeyen, hayallere sığmayan bir konumda bulunarak kullarına kendisini bilmelerini ve yalnızca kendisine kulluk etmelerini emretmesi imkânsız olanı emretmesi anlamına gelir ki Allah bundan münezzehtir. Bu durumda Tanrı'nın bilgisini elde ederek O'na kulluk etmenin iki yolu vardır: Ya insan, örtüleri yırtarak yedi kat semanın üzerindeki Allah'a ulaşmalıdır ve onun bilgisini elde etmelidir ki bu durum da imkânsızdır. Ya da her şeye kadir olan Tanrı'nın yeryüzünde tecelli ederek insanlara kendisini yine kendisinin anlatmasıdır. Dürzî tevhit akidesi ikinci yolu, Tanrı'nın bilgisini elde etmenin en sıhhatli yolu olarak kabul eder ve bu kabulden hareketle Tanrı'nın cismanî âlemde farklı insani suretlerde tecelli ederek kendisi hakkındaki bilgileri bizzat kendisinin varlıklara açıkladığı inancını ortaya atar (Şenzeybek 2008: 322-323).

Böylece Bir, yani Allah, Hâkim Biemrillah'ın suretinde kendisini insanlığa açmış olmaktadır. Hâkim, yaratanın son makamıdır. İnsanın arınıp kurtuluşa erebilmesi ancak, Hâkim'in bu özelliğiyle tanınıp kabul edilmesiyle mümkün olabilir. Küllî Akl'ın cisimleşmiş hâli olan Hamza b. Ali, bu hususta insanlara yardım etmekle görevlidir. İşte bu aşamadan sonra, İslam dâhil, bütün dinler ve hükümleri ortadan kalkar ve insanlığın son devri başlar. İnsanın varoluş sebebi kendisini Hâkim'de açıkça ortaya koyan Bir olan Allah'a ibadet etmektir. (Bağhoğlu 2004: 160, 165).

Dürzilere göre bu zuhur ve tecellinin nâsûtî sûrette olmasının sebebi insanların somut olarak var olan bir şeye ibadet etmesi içindir. Her asırda, her zaman ve mekânda ibadet, görülen, sözü işitilen ve kendisiyle konuşulan bir varlığa yapılmalıdır. Dolayısıyla onlara göre lâhûtî olanın nâsûtî sûretine yapılan ibadet gerçek ibadet olmaktadır. Bu anlayıştan hareketle Dürziler kendileri dışındaki diğer inanç sahiplerinin yokluğa ibadet ettikleri görüşündedirler. Dürziler bu manada Allah'ın birliğine verdikleri öneme dikkat çekmek için

kendilerini *Muvahhidûn* veya *Tevhid Ehli* olarak adlandırırlar (Hitti 1928: 30-33; Öz 2011: 552; Bağlıoğlu 2004: 165).

3.2. Yaratılış

Dürzîlik'te yaratılış öğretisi büyük oranda İsmailî öğretinin yeniden formüle edilmesinden ibarettir. Bu yaratılış öğretisinde belli bir hiyerarşi içerisinde birtakım kozmik yüce varlıkların varlık alanına çıkış süreci ele alınmaktadır. Bütün varlığın kaynağı olan Allah/Bir'in iradesiyle varlıklar meydana gelmiştir. Bununla birlikte Allah, cismani âlemlerle doğrudan temas kuramayacak kadar aşkın olduğu için yaratma Külli Akıl vasıtasıyla olmaktadır. Külli Akıl, Allah ile mahlûkat arasında aracıdır. Çokluk ve karmaşıklık Allah'a değil, Külli Akıl'a aittir. Allah Külli Akıl'ı en üst mertebeye çıkarmıştır. Akıl'ın bu durumundan dolayı önce hayrete düşüp daha sonra da gururlanmasıyla aklın zıddı olan ez-Zıddu'r-Rûhânî karanlıktan ortaya çıkmıştır. Kendi hatası sonucu ortaya çıkan ez-Zıddu'r-Rûhânî karşısındaki acizliğini ve yaptığı hatayı anlaya Külli Akıl, hatasını affetmesi ve kendisine yardım etmesi için Allah'a yalvarır. Bunun üzerine Külli Akıl'ın nurundan kendisi için bir ortak mahiyetinde olan Külli Nefs yaratılır. Külli Akıl'ın nuru Külli Nefs'e hâkim olurken, ez-Zıddu'r-Rûhânî'nin zulmetinin bir kısmı da Külli Nefs'e geçer. İyi-kötü ve hak-batıl arasında seçim yapabilme konusunda özgür olan Nefs, Akıl gibi Allah'a itaati seçer. İyi ve kötü arasında seçim yapabilme konusunda hür ve serbest olan bu üç unsurdan, önce Akıl ve Nefs, birlikte ez-Zıddu'r-Ruhânî'yi Allah'a itaat ettirmeye çalışırlarsa da o bunların davetini reddederek varlıkların en aşağı seviyesine (*esfel-i sâfilin*) düşer. İlâhî hikmet her şeyin, karanlık, aydınlık, iyilik ve kötülük gibi çift olmasını dileyince, Külli Akıl için Külli Nefs'in yaratılması gibi, ez-Zıddu'r-Rûhânî' için de ona yardımcı, iyiyi ve kötüyü seçmekte serbest bir unsur olan el-Esâs ya da en-Nidd ortaya çıkar. Külli Akıl ve Külli Nefs'in, onu yaratıcının bilgisine ulaştırma çabalarına rağmen, Zıddu'r-Rûhânî'ye tabi olur ve onunla birlikte esfel-i sâfiline düşer. ez-Zıddu'r-Rûhânî yeryüzünde İblis olarak tecelli eder (Şenzeybek 2008: 217-218; Bağlıoğlu 2004: 166-167; Öz 2011: 553).

Bütün hayat Külli Nefs'ten çıkmıştır. Nefs'in nurundan Zıdd'ın kötülüğüne engel olmada Akıl ve Nefs'e yardım etmesi için Kelime

yaratılmıştır. Kelime evrendeki ahenk ve düzenin kaynağı olup hayatın en önemli ilkesidir. O, kozmosun kendisidir. Kelime, Yüce Allah/Bir ile beraber olmaktan alıkoyan benliğin karanlığına karşı Allah'tan yardım isteyince, Kelime'den Sâbık, Sâbık'tan da Tâli zuhur etmiştir Tâli cismanî âlemin yaratılmasında Allah'ın iradesinin dışı yansımasıdır. Cismanî dünya Tâli aracılığıyla yaratılmıştır. (Bağlıoğlu 2004: 167-168). Külli Nefis'te potansiyel olarak mevcut olan bütün akıllı ruhlar, vücutsuz olarak diğer ruhî güçler arasından geçip, iyi ve kötüyü tercihte serbest olarak Tâli'den ortaya çıkarlar. Bu ruhlar cesetleri olmadığı müddetçe yaratıcıyı bilmezler. Semalar, arz, soğukluk, sıcaklık, kuruluk, rutubet ve dört unsur hava, su, ateş, toprak ve beşinci unsur olan madde, yine Tâli'den çıkmıştır. En dıştaki yıldızsız olan sema ve onu takip eden semalarda, gezegen ve sabit yıldızlar bulunur. Bütün bunların merkezi, üzerinde madenler, bitkiler ve canlıların bulunduğu arzdır. Arzın yaratılmasından sonra mevcudatın son halkası olan insan yaratılmıştır. İnsan yaratılışın gayesidir, zira o Allah'a kulluk ve onun birliğini itiraf etmek için var edilmiştir. İnsan en güzel şekilde yaratılarak kainatın nizamı tamamlanmıştır (Öz 2011: 554; Bağlıoğlu 2004: 168).

3. 3. Hudûdu bilmek

Dürziliğe göre Allah'ın birliği ruhani ve cismanî hudûdun mertebeleri bilinmeden ve onlara tam olarak itaat edip bağlanmadan iman gerçekleşmez. Bu hudûd, ilahın kapıları ve elçileri olmaları nedeniyle onları bilmek ve kendilerine itaat etmek Dürzilik'te kesin bir inanç esasıdır. Hudûd'u bilmeyen ve inanmayan Tevhid inancını kavrayamaz. Yüce Yaratıcı'ya ancak onlar vasıtasıyla Bir olan Bârî Teâlâ'ya ulaşılabilir. Ruhânî hudûd aynı zamanda cismanî hudûddur. Hudûd sadece Hâkim dönemi için değil, bütün dönemlerde var olan kozmik varlıklardır. Onlar ölmezler, değişik isimlere ve değişik cisimlere de girseler Bir'in elçileridirler.

Söz konusu hudûd sırasıyla Külli Akıl, Külli Nefs, Kelime, Sâbık ve Tâli olmak üzere beş tanedir. Bu beş hudûdun yanında dereceleri daha düşük olan Cedd, Feth ve Hayal olmak üzere üç hudûd daha bulunmaktadır (Bağlıoğlu 2004: 168-169).

Bârî Tealâ, ruhanî âlemde övülmüş ulvî hudûddan her birinin karşısında zemmedilmiş zıdlar yaratmıştır. Cismani âlemde nefislerin beşeri suretteki yaratılışları tamamlanınca gerek Bir olan Allah, gerek övülmüş ruhânî hudûd ve gerekse zemmedilmiş zıdlar farklı nâsutî suretlerde insanlar arasında zuhur etmişlerdir (Şenzeybek 2008: 320).

3.3.1. Küllî Akıl: Hamza b. Ali b. Ahmed'dir. Allah'ın Hâkim tecellisi devrindeki Küllî Akl'ın nâsutî suretinin ismidir. Kâimu'z-Zamân, İletu'l-İlel, Sâbıku'l-Hakikî, Emir, Kâimu'l-Hak, İmâmu'z-Zamân, Hâdi'l-Müstecibîn, Kitâbu'l-Mestûr, Mesîhu'l-Akl, İrade gibi isimler ona izafe edilir. Yüce kozmik varlıklar olan bu hudûdun başı olan Küllî Akıl, Allah Bârî tarafından kendi nurundan yaratılmıştır ve farklı dönemlerde farklı isimlerle zuhur etmiştir. Mesela Âdem döneminde Şatnil, Nuh döneminde Pisagorus, İbrahim döneminde Elyesa, Musa döneminde Şuayb, İsa döneminde Mesih Yesu ve Muhammed döneminde Selman olarak zuhur etmiştir.

3.3.2. Küllî Nefs: Ebû İbrahim İsmail b. Muhammed b. Hamid et-Temîmî, Dürzî inanç sistemindeki beş ulvî hudûdun ikincisidir. O, Allah'ın Hâkim tecellisi devrindeki Küllî Nefs'in nâsutî suretinin ismidir. İdrisu'z-Zamân, Uhnuhu'l-Evân, Hermesu'l-Herâmis, eş-Şeyhu'l-Mücteba, Zû Messa gibi isimler ona izafe edilir. Akl'ın Bârî Teâlâ'ya nispeti gibi o da Akl'a nispet edilir. Hamza b. Ali ona diğer hudûd üzerinde emir ve nehiy yetkisi vermiştir (Bağlıoğlu 2004: 169, Şenzeybek 2008: 245).

3.3.3. Kelime: Ebû Abdillâh Muhammed b. Vehb el-Kuraşî ed-Daî, ulvî beş Hudûd'un üçüncüsüdür. O, Allah'ın el-Hâkim tecellisindeki el-Kelime'nin nâsutî suretine verilen isimdir. Fahru'l-Muvahhidîn, Beşîru'l-Müminîn, İmâdü'l-Müstecibîn, eş-Şeyhu'r-Râzî gibi sıfatları vardır. Nefs'ten sonra gelen hudûd olup Nefs'e nispet edilir ((Bağlıoğlu 2004: 169-170, Şenzeybek 2008: 248).

3.3.4. Sâbık: Ebû'l-Hayr Selâme b. Abdî'l-Vehhab es-Sâmirî ed-Daî, Sâbık'ın Allah'ın el-Hâkim tecellisindeki nâsutî suretine verilen isim olup, Dürzî Hudûd hiyerarşisinde dördüncü sırada yer alır. Cenâhu'l-Eymen, Nizâmü'l-Müstecibîn, Azmü'l-Muvahhidîn, eş-Şeyhu'l-Mustafa, Bâbu's-Sâbık, Bâbu Hücçeti'l-Kâim gibi isimler

verilmiştir. Kelime'ye nispet edilen Sâbık ona yardımcı olarak yaratılmıştır (Bağhoğlu 2004: 170, Şenzeybek 2001: 95).

3.3.5. Tâli: Ebû'l-Hasan b. Ahmed et-Tâi es-Semûkî Dürzî akidesindeki ulvî hudûdun besincisi olan et-Tâli'nin Allah Bâri Tealâ'nın Hâkim bi-Emrillah şekilde tecelli ettiği son devirdeki zuhuruna verilen isimdir. Daha çok "Muktenâ Bahauddîn" ismi ile bilinir. Muktenâ Bahauddîn'in en önemli özelliği bugün mevcut Resâilü'l-Hikme adlı Dürzî risalelerinin büyük çoğunluğunun yazarı olmasıdır. Kendisine Cenâhu'l-Eyser, Bahâuddin, Lisânu'l-Müminîn, Senedü'l-Muvahhidîn, Dayf, eş-Şeyh el-Muktena kendisine verile isimler arasındadır. Cismani dünyanın yaratılması ona nispet edilir (Bağhoğlu 2004: 170, Şenzeybek 2008: 255).

Dürzîler'e göre Hamza ile birlikte dört hudûdun kendine has renkleri vardır. Yeşil Akl/Hamza'yı, kırmızı Nefs/Temîni'yi, sarı Kelime/Kureşî'yi, mavi Sâbık/Sâmirî'yi, beyaz ise Tâli/Bahauddîn'i temsil etmektedir (Öz, 2001: 561; Bağhoğlu 2004: 170).

Beş hudûdun dışında dereceleri düşük üç hudûddan Cedd'in Hakim bi-Emrillah devrindeki zuhuru Eyyüb Ali, Feth'in zuhuru Rifaa b. Abdilvaris ve Hayal'in zuhuru da Muhsin b. Ali'dir.

4. Tekammus

Dürzîlere göre, ruh bir bedenden başka bir bedene geçer. İnsanların ruhları bir defada ve belli sayıda yaratılmıştır. Bu bakımdan sayıları artmaz ve eksilmez. Ruh ölmez, ölen sadece bedendir. İnsan ölünce ruhu derhal bir başka cesette yeniden doğar. Ruh cesedi bir zarf veya libas gibi kullanır. Dolayısıyla ruhlar olduğu gibi kalırken, değişen cesetler ve bedenlerdir. Dürzîler bu inanç için tenâsüh yerine gömlek giyme manasına gelen "tekammus" terimini kullanırlar. Çünkü Dürzîler ruhun sadece insani bir bedene sahip olduğunu kabul ederler. Bu, ruhun insan bedeninden başka varlıkların bedene kesinlikle giremeyeceği anlamına gelir.

"Tekammus inancı Dürzîliğin benimsediği en önemli inanç esaslarından birisidir. Dürzî akidesini kabul edenler ve geçmişte hakikate yönelenler daima doğarlar. Bu bakımdan tekammus ruhun değişimi olmayıp, yükselmek için çeşitli hallere intikalidir. Yaşadığı devrede, kör, topal, fakir ve cahil olan kimselerin durumu, önceki ha-

yatındaki günahları sebebiyledir. Bununla birlikte tekammusta kadınlık ve erkeklik aynen devam eder. Kadın öldüğü zaman ruhu kadın cesedinde tekrar doğar. Aynı şekilde başka inanışlara sahip olan kimseler öldüğü zaman, ruhlar aynı inanişe sahip kişi bedeninde tekrar doğar. Ruh bir cesetten bir başkasına intikal edince bir önceki cesette bulunduğu devredeki malumatı diğer devreye taşınması ya da taşınmaması mümkündür. Ayrıca nebî ve resuller için de tekammus söz konusudur.

Tekammus âlemin sonuna kadar devam edecektir. Ruhlar hakikate yakınlıkları nispetinde varlığın en yüksek derecesine ulaşacakları gibi, aksine hareket edip, dinin emirlerini ihmal ettiklerinden dolayı da dereceleri düşecektir. Din ilminde iffetli ve faziletli gelişme, imamete varıncaya kadar büyük bir mükemmeliyete ulaşmaya vesile olacaktır (Öz 2011: 554-555; Bağlıoğlu 2004: 171, 173.).

5. Yedi Esası Bilmek

Dürzîliğin hem inanç hem de ahlâkî yönü ile ilgili yedi tavsiye yahut haslet, mezhepte dördüncü farz olarak bilinir. Dürzilere göre Hamza b. Ali tenzil ve te'vîl ehlinin yani Ehli-i Sünnet ile Şia'dan İsnâaşeriyye, İsmâiliyye ve Karâmita'nın gerekli gördüğü, şahadet, namaz, zekât, oruç, hac, cihad ve velayet gibi esasları iptal etmiştir. Kaldırılan İslâmî esasların yerine konulan yedi esas şunlardır:

5.1. Doğru Sözlülük (Sıdku'l-Lisân)

Doğru sözlü olmak Dürziler için dinî ve dünyevî görevleri arasında yer alır. Namazın yerine konulan bu esasa göre, bir Dürzî, din-dışı için doğru sözlü olmak zorundadır. Buna riayet etmeyen bir Dürzî şirk batağına düşmüş kabul edilir. Ancak zor durumda kalındığında bir Dürzî'nin kendi mezhebinden olmayanlardan doğruyu gizlemesine izin verilmiştir (Bağlıoğlu 2004: 175; Öz 2011: 562)

5.2. Din Kardeşlerini Korumak (Hıfz ve Sıyânetu'l-İhvân)

Din kardeşinin hukukuna riayet etmek ve onun ihtiyaçlarını gidermek anlamına gelen zekâtın yerine konulan bu esas, her Dürzî'nin titizlikle riayet etmesi gereken bir durumdur. Bu esas insanların kardeşliğine değil, mezhep kardeşliğine yöneliktir. Dürzî inancında ikinci önemli farz olarak kabul edilen bu esasının biri

toplumsal diğeri de itikadî olmak üzere iki önemli hedefi vardır: 1-Dürzî toplumu içerisindeki birlikteliği ve yardımlaşmayı güçlendirmek 2-Muvahhidlerin tevhit akidesine daha sıkı sarılmalarını temin etmek (Bağlıoğlu 2004: 177; Öz 2011: 563; Şenzeybek 2008: 314).

5.3. Var Olmayana ve Yalan Şeylere İbadetten Vazgeçmek (Terku İbâdeti'l-Adem ve'l-Bühtân)

Dürzîlik'te bu esas, oruca karşılık olarak vaz edilmiştir. Yedi esasın üçüncüsü olarak takdim edilse de, aslında bu ilke Dürzî davetin ilk esasıdır. Çünkü Dürziliğe göre tevhidî davete giren bir Dürzî'nin ilk yapması gereken bütün dinler ve inançlarla onların alt kollarından, özellikle de İslâm'ın zahiri ve batını şeriatlarından uzak olduğunu beyan etmesidir. Bu kurala göre, el-Hâkim'den önceki ibadetler, mevcut olmayan şeye yani yokluğa ibadet sayıldığı için, bunların hiçbir değeri yoktur. Bu nedenle değeri olmayan ve yok sayılanın bırakılıp el-Hâkim'e ibadet edilmesi gerekir (Bağlıoğlu: 2004 178; Öz 20011: 563; Şenzeybek 2008: 317).

5.4. İblisler ve Azgınlardan Uzaklaşmak (et-Teberrî mine'l-Ebâlise ve't-Tuğyân)

Bu esasa göre İblisler ve azgınlık Dürzî tevhit inancından sapan bütün grupları içine alır. Onların ilki ise İblis'tir. Ondandır sonra ise diğer iblisler gelir ki onlar (zemmedilmiş) nâtıklar, esaslar, imamlar, hüccetler, zahir ve batın şeriat sahipleridir. Teberrî ise onların kökü kazanmış şeriatlarından, fasit akidelerinden, dalalet düşüren dinlerinden, pis niyetlerinden, yalan sözlerinden ve çirkin fiillerinden beri (uzak) olmaktır. Sonra onlarla çokça bir araya gelmekten, onların meclislerinde bulunmaktan kendini korumak, onların söylediklerini kulak ardı etmek ve onların adetleriyle uyum sağlamaktan, onlarla sosyal ilişkilere fazlaca girmekten, onlarla birlikte iş yapmaktan kaçınmaktır (Şenzeybek 2008: 320).

Dürzîler prensip itibarıyla bütün peygamberlere karşıdırlar. Çünkü onlar el-Hâkim'i bırakıp, insanları katiyen zuhur etmeyecek bir ilâha çağırılmışlardır. Bu yüzden bütün nebî ve resulleri, mevcut olmayan ilâhın birliğine çağırarak, mevcut olanlardan yüz çevirmek ve cehaletle suçlamışlardır. Nitekim Hamza b. Ali, bütün peygamberleri özellikle şeriat sahibi Âdem, Nuh, Mûsâ, İsa ve Hz. Muham-

med ile savaşmayı, onların bozulmuş akide, şeriat ve dinlerinden uzaklaşmayı zarurî sayar (Öz 2011: 563).

5.5. Tevhidin Her Zaman, Asır, Vakit ve Devirde Mevlânâ İçin Olduğunu Kabul Etmek (et-Tevhîd li-Mevlânâ fî Külli Asr ve Zamân ve Dehr ve Evân)

Bu fariza Dürzî risalelerinde ortaya konulan Dürzî tevhid akidesinin odak noktasını oluşturur. Çünkü Dürzî öğretide asıl amaç el-Hâkim bi-Emrillah'ın Tanrı'nın yeryüzündeki tecellilerinin son nâsutî mukamı olduğunu ve dolayısıyla el-Hâkim bi-Emrillah'ın ulûhiyetini ispat etmektir (Şenzeybek 2008: 322).

Kelime-i Tevhid'e karşı konulan bu kural, gizlilik esasına uymak maksadıyla, başka din mensuplarının yanında dil ile söylenmesi terk edilip, kalben uygulanabilir. Zor durumlarda el-Hâkim'in ulûhiyeti dille inkâr edilebildiği gibi, Hamza'ya da, dil ile küfür ve lanet caizdir (Öz 2011: 564).

5.6. Hâkim Biemrillah'ın Tüm Fiillerine Rızî Olmak (er-Rızâ bi-Fi'lih Keyfe mâ Kâne)

Cihâda karşı konulan bu esasa göre önce Allah'ın cismanî âlemde kendileri ile tecelli ettiği nâsutî suretler tarafından islenen fiillerin ve lehte ya da aleyhte görünen hükümlerin bir hikmete binaen gerçekleştirilmesine iman etmektir (Şenzeybek 2008: 327).

5.7. Gizli ve Açık el-Hâkim'in Emir ve İradesine Kendini Teslim Etmek (et-Teslîm li-Emrih fi's-Sırr ve'l-Hadesân)

Velayet yerine konulan bu esas ile açık ya da gizli onun bütün işlerde Hâkim'in iradesine teslim olmak ifade edilmiştir (Şenzeybek 2008: 329, 331).

6. Dürzî Toplumsal Yapı

Dürzî toplumu temelde Ukkâl, yani dinin sırlarına ermiş salıklar ve Cuhhâl, yani salık olmayanlar şeklinde iki gruba ayrılır. Dürzîler içerisinde dinî liderlikle siyasî liderlik arasında kesin bir ayrım vardır. Siyasî liderliğe hem Cuhhâl hem de Ukkâl kesimden Dürzîler kabul edilirken, dinî liderlik yalnızca Ukkâl'a bırakılmıştır. Siyasî ve dinî kurumlar birbi-

rinden tamamen ayrılmış olsa da, Dürzî toplumunu ilgilendiren tüm konularda her iki kesimin üyeleri arasında belli ölçülerde istişareler yapılır (Bağlıoğlu, 2006, 113).

6.1. Ukkâl

Ukkâl sınıfı, mezhebî prensiplere sıkı sıkıya bağlı olan kişileri ifade eder. Ukkâl'in özellikle İçki içmemek, dürüst olmak, yeme ve içmede israf etmemek gibi hususlara dikkat etmesi gerekir. Bunların bir kısmı küçük ticari işlerle uğraşırlar ve mütevazı bir hayat sürerler. Ukkâl'in lüks bir hayat sürmelerinin doğru görülmez.

Erkeklerin yanında kadınlar da bu gruba girebilirler. Bunlar da *Âkilât* olarak adlandırılmaktadır. Ukkâl, ekseriyetle başlarına sarı sarık takar ve koyu mavi cübbe giyerler. Fakat resmî bir vazife aldıklarında görevlerinin gerektirdiği şekilde kıyafet giymelerine izin verilir. *Âkilât* ise yüzlerini de örten bir giysi giyerler. *Âkilât*'tan bir kadın, *Cuhhâl*'den bir erkeğin karısı olursa dinî sırları ondan gizlemesi, yanında bulunan risaleleri kilitli bir sandıkta tutması gerekmektedir.

Ukkâl, sadece dini işlerle uğraşıp siyasetten uzak durmaktadırlar. Ukkâl kesimin çoğu Ecevit olarak adlandırılır ve bunlar daha çok yaşlıların katıldığı dini törenleri düzenlerler. Bunlar saçlarını keserler ancak bıyık ve sakallarını uzatırlar. Törenlerde kendilerine has kıyafet giyerler. Halvethanenin temizliği, düzeni, ışıktandırması, ısıtılması gibi işlerden Ecevitler sorumludurlar. *Cuhhâl*'dan seçilen bir erkek ve bir kadın da bu düzenlemeleri teftiş etmektedir.

Ukkâl'in başında Şeyhü'l-Akl denilen dinî önderleri vardır. Şeyhü'l-Akl temyiz mahkemelerine Dürzî kadıları atama komitesinin üyeleri olarak kabul edilip görev yapmakta, ayrıca davalar sırasında ortaya çıkan sorunlar konusunda kadılarla görüşüp kişisel statü ve dini vakıflar konularında da resmî görüş beyan etmektedir. Yine Dürzî kamuoyunu ilgilendiren ibadet, iffet, ahlak dini eğitim gibi konularda görüş bildirmektedir. Konuuları gereği siyasetle iç içe yaşamakta ve Dürzî liderlerle de bazen ters düşebilmektedir. Şeyhü'l-Akl bunların yanında hayır amacıyla yapılan para bağışları, vakıf mülklerinden elde edilen gelirlerin kullanımı ve Dürzî toplumu menfaati doğrultusunda yapılacak harcamalar hususunda yetkili tek mercidir (Bağlıoğlu, 2006, 114-117)

6.2. Cühhâl

Cühhâl ifadesi, “câhil” kelimesinin çoğulu olup cahiller, bilgisizler anlamına gelir. Dürzilik’te Cühhâl yahut Şerrâhun denilen kimseler, dinî metin ve kuralları bilmeyen, dinî toplantılara sadece Ramazan ve Kurban bayramlarında katılabilen toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimdir. Dürzilik hakkında çok az şey bilen Cühhâl’in, Hâkim’in ulûhiyetine inanması ve onun bütün varlıkların yaratıcısı olduğunu kabul etmesi, Akl’ın hudûdun sebebi olduğuna ve hudûdun bütün maddî varlıkların kaynağı olduğuna inanması yeterlidir. Ayrıca yedi esası da bilmesi gerekir. Cuhhâl’in Dürzî risalelerini okuması yasaktır. Ancak şerhlerin bir kısmını ve basılı eserleri okuyabilirler. Bu yüzden kendilerine Şerrâhûn da denilmektedir. Cuhhâl’in sadece bayram törenlerinde, Dürzî risalelerinden bir kısmını dinlemesine müsaade edilir. Bunlar Dürzî toplantıların ilk oturumundan sonra çıkmak zorundadırlar.

Cühhâl’in, Ukkâl’dan farklı olarak refah içinde bir yaşam sürmelerinde ve dünyevî lezzetleri tatmalarında bir sakınca yoktur. Özel bir kıyafet giymeleri de zorunlu değildir. Bununla birlikte iffet, temizlik, Allah korkusu, taat ve ırzlarını korumak, yalancı şahitlik ve benzeri kötü şeylerden sakınmak, zikir, tespih ve salavat bunlar için de gereklidir.

Cühhâl’den bir Dürzî’nin Ukkâl arasına katılabilmesi için kırk yaşından küçük olmaması ve sıkı bir denetimden geçmesi gerekir. Şayet uzun süre ahlakî davranışlarıyla şeyhlerinin güvenini kazanırsa, bir yıllık bekleme süresinin ardından, kendisinden ahit alınarak Ukkâl sınıfına geçebilir.

Ukkâl ve Cühhâl dışında, Dürzî toplumunda “ayân” ve “âmme” diye iki sosyal sınıf daha vardır. Günümüzde beş bölgeyi elinde tutan, kendileri şeyh ailesinden geldikleri halde şeyh olmayan feodal liderlere ayân, onların mensuplarına da âmme denilmektedir. Her iki grubun da, kendi çevresinden evlenmesi gelenekleşmiştir. (Bağlıoğlu 2006: 113-114; Öz 2011: 571, Fırlalı 2004: 194)

7. Dürzilerde Toplumsal Normlar ve Kurumlar

7.1. Ahlak

Dürziler, dürüstlüğü, ahlak anlayışlarının temeline oturtmuşlardır. Doğruluk, yedi esastan birincisi olup Tevhit ile eşdeğer kabul edilmiş; yalancılık ise müşriklik alameti olarak görülmüştür. Dürziliğin, gizlilik esasına dayanmasından ve Dürzilerin, inançlarını kendilerinden olmayan kimselere açıklamamalarından dolayı çoğu zaman ahlaksızlıkla itham edilmişlerse de, Dürzî kutsal metinleri olan risaleler incelendiğinde zina ve ona yol açan fiillerin büyük günahlardan kabul edildiği açıkça anlaşılır.

Dürzî toplumunda inanç birliği, kan bağı ile olan birlikten daha önemli görülmekte ve Dürzilerin, maddî ve manevî desteklerini din kardeşlerinden esirgememeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle hastalık, sıkıntı ve felaket anlarında yardımlaşmak, dinî bir vecibe olarak kabul edilmiş, her türlü kutlamalara katılmak da teşvik edilmiştir.

Sarhoşluk veren tüm içeceklerin haram kabul edildiği Dürzî toplumunda, karaborsacılık ve tefecilik en büyük suçlardan sayılmaktadır. Dürzî risalelerinde, daima güzel ahlak övülerek bu yönde davranışlar sergilenmesi tavsiye edilmektedir. Dürzilerin ahlak anlayışı, tamamen risalelerde belirtilen ilke ve prensiplere dayanmaktadır. Dürziler tarafından benimsenen ahlakî normlar, İslâm'ın tavsiye ettiği ahlakî prensiplerle uyum içerisindedir (Bağlıoğlu 2006: 117-119).

7.2. Hukuk

Dürzilere göre çok evlilik ve cariyeler, toplumun ahlakî yapısının bozulmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden Dürzî hukuk anlayışında, birden fazla evlilik haram kılınmış, Dürzî kadın ve erkeğin eşit kabul edilerek sahip oldukları her şeyin yarı yarıya taksim edilmesi uygun görülmüştür. Kadına yönelik bu yaklaşımın neticesi olsa gerekir ki Dürzî kadınlar arasından dâilîk mertebesine kadar yükselenler dahi olmuştur. Dürzî hukuk sisteminde evlenme-boşanma ve vasiyet uygulamasının ön plana çıktığı görülmektedir.

7.2.1. Evlenme-Boşanma

Dürzilikte, birden fazla evliliğin yanı sıra on üç yaşından küçük kızlarla evlenmek de kesin olarak yasaktır. Günümüzde evlilik yaşı daha da yukarı çekilerek, 24 Şubat 1948 tarihli medenî kanunlarına kadınlarda on yedi, erkeklerde on sekiz yaş sınırı koydurmuşlardır. İcap ve kabulden ibaret olan nikâhta mehir belirlenmemiş ise bu kadı tarafından tespit edilir. Kadın olsun erkek olsun ancak bir Dürzî ile evlenmek zorundadır. Yani Dürzî toplumu dışından birisiyle evlilik yasaklanmıştır. Muta nikâhı, cariye edinme gibi uygulamalar da yasaklanmıştır.

Erkeğin boşanma hakkı olduğu gibi kadının da boşanma hakkı bulunmaktadır. Boşanma sonunda malların taksimi, kadın ve erkek arasında eşit şekilde yapılır. Ancak erkek boşanmak ister fakat kendisi kusurlu görülürse kadının malından bir talepte bulunamaz. Bununla birlikte sebep ne olursa olsun boşanmak Dürzilerce hoş karşılanan bir durum değildir. Ancak zina edenin evliliği sona ermiş sayılır. Boşanma bir kez olur ve artık eşler bir daha birlikte olamazlar. Kadın kocasından boşanınca veya kocasının ölümünden sonra en yakın erkek akrabası tarafından himaye edilir. Kocasının ölümünden sonra tekrar evlenmemişse çocuklarının ve mallarının idaresi kadına bırakılır (Bağlıoğlu 2006: 119-121).

7.2.2. Vasiyet

Dürziler arasında miras taksimi Hanefî fıkhına uygun şekilde tatbik edilmekle birlikte yazılı vasiyet uygulaması dikkat çeken bir özelliktir. Dürzilere göre ister varislerden olsun ister olmasın kişi malının hepsini bir kişi üzerine vasiyet edebilir. Buradaki tek şart vasiyet edeceği malı kendisinin kazanmış olmasıdır. Bu mal, kendine vasiyet yoluyla gelmiş ise o zaman usul ve kaidelere göre mal taksimi yapılır. Kendisinin kazandığı bir mal ise bunu istediği gibi tasarruf edebilir. Dürzilerde vasiyet uygulamasına önem verilmekte ve yazılı vasiyet bırakılması teşvik edilmektedir. Ayrıca Şeyhü'Akl'ın denetiminde zengin Dürzilerin, mallarının 1/12'sini dinî işleri vaaz ve irşat edenlerle, fakirlere miras olarak bırakmaları farzdır.

Yenilmesi helal ve haram olan şeylerin tespiti, çocukların sünnet edilmesi, cenaze merasimleri gibi diğer uygulamalar, İslâmî kurallara uygun şekilde yapılmaktadır. 1948 yılında Lübnan'da kabul edi-

len Dürzî şahıs hukuku hükümleri, beş bölgede kurulan dinî mahkemelerce yürütülmektedir. Suriye ve İsrail'de kurulan Dürzî mahkemeleri de Lübnan'daki Dürzî şahıs hukukunu uygulamaktadır (Bağlıoğlu 2006: 121-122, Öz 2011: 568).

7.2.3. İbadet Mahalleri

Dürzîler, ibadetlerini yerine getirebilmek amacıyla, kendileri için şehir merkezlerinden uzak ve yüksek tepeler üzerinde *Halvethaneler* inşa etmişlerdir. Dürzîlerin en meşhur halvethanesi Suriye-Filistin sınırına yakın Hasbaya'daki *Halvetü'l-Beyda*'dır. Birkaç halvethaneden oluşan külliye şeklindeki Halvetü'l-Beyda, özellikle İsrail'deki ve Bekaa bölgesindeki Dürzî Cemaatinin manevi ihtiyaçlarının karşılanması yanında, Dürzî din adamlarının yetiştirilmesine de öncülük eder. Önemli dinî ve siyasi kararlar da burada alınır. Ayrıca Şûf bölgesinde Baadaran'daki Katalib halvethanesi, aynı bölgede Kifarnabrihel ile Baruk beldeleri arasında Zanbakiye Halvethanesi, Aley'de Muhniye Halvethanesi Dürzîlerin en meşhur Halvethaneleridir.

Bu mekânlarda Dürzîler sabah, ikindi ve akşam olmak üzere üç vakit toplanırlar, ancak bu vakitlerin belli bir süresi yoktur. Ayrıca Cuma geceleri, Zilhicce ayının onuncu gecesi ve Kurban bayramında diğer günlerden farklı olarak toplantı süresi uzatılır ve katılım geniş tutulur.

Dürzîler, Halvethanedeki meclislerde, kadınlı ve erkekli olarak kendilerine ayrılmış olan yerlere, bazen dikdörtgen bazen de daire şeklinde otururlar. Merkezde ise şeyh bulunur. Bu toplantılara, ancak Dürzî toplumundan olan ve bu oturumda bulunmasına engel bir durum olmayan kimseler katılabilir. Vaaz ve irşat halkası olarak bilinen bu ilk oturumda, ferdi ve toplu halde ilahiler söylenir, sosyal, siyasi ve iktisâdi konular ele alınıp tartışılır. Daha sonra Dürzîlerce evliya ve salihlerden kabul edilen kimselerin hayatlarından hikâyeler okunur; kıyamet alametleri, hesap günü gibi konular işlenir. Oturumlarda bazen soru-cevap yöntemi de uygulanır. Ayrıca burada ruhani meclise katılmak isteyen Cühhâl'den kimselerin isimleri okunur. Bu oturumun sonunda Cühhâl sınıfı halvethaneyi terk eder. İkinci halkada kutsal metinlerinin şerhlerinden bazı bö-

lûmler okunur ve sonunda Ukkâl'ın ileri gelenlerinden biri dua ederek halkayı bitirir ve Ukkâl haricindekiler geri çekilir.

Üçüncü oturum sadece Ukkâl'ın katıldığı oturumdur. Besmele ve Fatiha ile bu oturum açılır ve Dürzî Risalelerinden bazı bölümler okunur. Kadınlar ayrı, erkekler ayrı toplanır ve her grup diğer grubun ne yaptığını bilmez. Bu toplantılarda, el-Bar, Mevlana, el-Hâkim gibi Allah'ın isimleri geçtiği zaman üç defa secdeye gidilir. Bu toplantılar bayram gününde yapılmışsa ayrıca kutlamalar yapılır ve fakirlere sadaka dağıtılır.

Halvethanelerin yanı sıra Dürzîlerce kutsal kabul edilen başlıca mekânlar şunlardır: Abey'de Emir Abdullah türbesi, Bekaa'da Şavane Ana Kabri, Şûf yöresinde Makâmu'n-Nebi Eyyüb, Suriye'nin Süveyda bölgesinde Makâmu Ayni'z-Zaman, Şam'da Makâmu'n-Nebi Yahya, İsrail Karney Hattin Yakınlarındaki Makamu'n-Nebi Şuayb, onun yanında kızı Sara'nın Makamı, Kafr Yasif teki Makam Sidna'l-Hızr, Harsif köyünde Makamu'n-Nebi Zekeriyya, Asfiya köyünde Makamu Muhammed b. Vehb el-Kuraşı. Bu mekânlar için vakıflar kurulmuş olup buralardan toplanan bağışların sevk ve idaresi Dürzî ruhani liderleri tarafından yapılmaktadır (Bağlıoğlu 2006: 122-123).

8. Günümüzde Dürzîler

Günümüzde tüm dünyada yaklaşık bir milyon Dürzî yaşamaktadır. Bunların çoğunluğu bilhassa Orta Doğu'da Lübnan, Suriye, İsrail ve Ürdün'de bulunmaktadır. Lübnan'da nüfusun yaklaşık %7'sini oluşturan Dürzîler asıl olarak Şuf ve Alay bölgelerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Babda, Marciun, Reşeye ve el-Matn'da daha az orandadırlar. Yine kayda değer bir Dürzî nüfusu da aynı zamanda Dürzîliğin hukuki ve idari merkezi konumundaki Beyrut'ta yaşamaktadır. Suriye'deki Dürzîlere gelince, asıl olarak Cebel Duruz bölgesinde yaşarlar. Suveyde şehri sadece Suriye'nin değil, aynı zamanda tüm Orta Doğu'da en fazla Dürzî'nin yaşadığı yerdir. Ayrıca Suriye Dürzîleri halen İsrail'in işgali altındaki Golan tepeleri, Şam ve civarı ve geçmiş yüzyıllarda Halep şehrinde yaşamışlardır. Dürzîler Suriye'de toplam nüfusun %6'sını geçmeyen küçük bir azınlık durumundadırlar.

İsrail’de asıl olarak Celile ve Cebel Karmel bölgelerinde bulunan Dürziler, ülkenin diğer bölgelerinde küçük gruplar halinde yaşarlar. İsrail’deki Dürziler, Suriye ve Lübnan’da yaşayan Dürzilere oranla daha az sayıda olup İsrail nüfusunun ancak %1’ini oluştururlar. Yine Ürdün’de de birkaç bin Dürzî bulunmaktadır. Ürdün’deki Dürzilerin büyük bir kısmı 20. Yüzyılın başlarında buraya göç etmiş olup temelde Ezrak, Zerka şehirleri ve başkent Amman’ın civar bölgelerinde yaşarlar.

Orta doğunun değişik ülkelerindeki bu nispeten yoğun Dürzî nüfusa ek olarak, daha az miktarda olmak üzere Avustralya, Kanada, Avrupa, İran körfezi ülkeleri, Filipinler, Güney Amerika, Batı Afrika ve ABD’de de Dürzî nüfusu bulunmaktadır. Bu sayılan ülkelerde yaşayan Dürzî topluluklar gerek ana vatanlarıyla, gerekse sonradan geldikleri bu ülkelerde birbirleriyle yakın temas halindedirler. ABD’de *American Druze Society*, İngiltere’de *British Druze Society*, Kanada’da *Druze Association of Toronto*, Avustralya’da *Sydney Druze Society* ve Brezilya’da *La Druzo Brasileiri* gibi cemiyetler kurmuşlardır. Ancak, tüm bu güçlü temaslara rağmen, Orta Doğu’daki diğer Dürzî göçmen topluluklar gibi, bu ülkelerdeki Dürziler doğal olarak geldikleri bu ülkelerin kültürlerinden etkilenmekte ve yavaş yavaş yaşadıkları toplum içerisinde erimekte-dirler.

9. SONUÇ

Dürzilik, Fatımîler’in altıncı halifesi el-Hâkim Biemrillah döneminde İsmaililik içerisinde çıkararak ayrılan ve el-Hâkim Biemrillah’ın ilahlığını iddia eden batınî sırrî bir mezheptir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan Dürzilik ismi, Muhammed b. İsmail Neştekin ed-Derezî adındaki daiye nispetle almıştır. Bununla birlikte Dürziler daha çok Muvahhidûn, Ehl-i Maruf isimlerini tercih ederler.

Hamza b. Ali Dürzi öğretinin şekillenmesinde kilit rol oynamıştır. Aynı zamanda kurumsallaşmayı da sağlamıştır. O, davet bünyesinde kendini Külli Akıl olarak isimlendirmiş ve Hâkim’den sonraki en üst makamı elde etmiştir. Muktenâ Bahaeddin, Dürziliğin şekillenmesi ve gelişmesinde Hamza b. Ali’den sonraki en etkili isimdir. Davet üzerindeki baskılar yüzünden zaman zaman gaybete girmiş-

tır. Mezhep, tarihsel süreçte en son Muktenâ Bahaeddin'in belirlediği ilkeler çerçevesinde, mezhebe giriş ve çıkışın yasaklandığı kapalı bir toplum haline gelmiştir. Dürzî öğreti büyük oranda İsmaililik'ten etkilenmiştir. Dürzilik, İsmaililik'le benzeşen bir terminoloji ve tevil yöntemini kullanmıştır. Bununla birlikte, Dürzilik kendisini İsmailî öğretinin dışına taşıyacak yeni bir takım unsurları bünyesine almıştır. Buna göre bütün varlıkların kaynağı Allah'tır ve onun iradesinden dolayı var olmuşlardır. Allah kendisini, daha iyi anlaşılabilmesi için insanlık tarihinde defalarca insan şeklinde kendisini göstermiştir. Allah en son Hâkim Biemrillah şeklinde insan suretinde ortaya çıkmıştır. Dürzilik'te beş hududu bilmek ve onlara hürmet göstermek ve tekammüs Dürziliğın temel inançları arasında yer alır. Yedi esası bilmek de, mezhep açısından önemli olan bir diğer husustur.

Toplumsal yapı bakımından Dürziler temelde Ukkâl ve Cuhhâl olmak üzere ikiye ayrılır. Ukkâl sınıfı, mezhebî prensiplere sıkı sıkıya bağlı olan kişileri ifade eder. Ukkâl dinin batını yönüne vakıf sınıfı oluştururken, Cühhâl yahut Şerrâhun dinî metin ve kuralları bilmeyen, dinî toplantılara sadece Ramazan ve Kurban bayramlarında katılabilen toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimdir. Günümüzde Dürziler, Lübnan'ın dağlık bölgelerinde, Suriye, Filistin, İsrail ve Ürdün'de dağınık topluluklar halinde bulunmaktadır. Bunun yanında Avustralya, Kanada, Avrupa, İran körfezi ülkeleri, Filipinler, Güney Amerika, Batı Afrika ve ABD'de de Dürziler yaşamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Aydınlı, Osman (2006). "Nusayrilik Dürzilik, Yezidilik". Sönmez Kutlu (Ed.) *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*. Ankara: Ankuzem Yayınları
- Bağlıoğlu, Ahmet. (2004). *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bağlıoğlu, Ahmet. (2006). *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*. Elazığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

- Ahmet Bağlıoğlu, “Dürziliğin Temel Kaynaklarından Hamza b. Ali'nin Risaleleri”, *Dini Araştırmalar*, 5/14 (2002), ss.199-210
- Ahmet Bağlıoğlu, “Dürziliğin Temel Kaynakları: Dürzî Risaleleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2003), ss.179-198.
- Bedevî, A. (1996). *Mezâhibu'l-İslâmiyyîn*. Beyrut: Dârü'l İlm li'l-Melâyin.
- Fığlalı, E. R. (2004). *Çağımızda İtikâdi İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Öz, Mustafa (2011). *İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Şenzeybek, Aytekin (2002). *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenzeybek, Aytekin (2008). *Resâilü'l-Hikme'ye Göre Dürzî İnanç Esasları* (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenzeybek, Aytekin, “Dürzi Kutsal Metinleri İçerisinde Yer Alan Bazı Risalelerin Tasnif ve Tahlili”, *Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 29 (2010), ss. 199-226.
- Şenzeybek, Aytekin, “Resailü'l-Hikme İçerisinde Yer Alan ‘Fırka Muhaliflerinin Eleştirilerine Cevap’, ‘Mükatebe ve Menşur’ ve ‘Ahd ve Misak’ Risaleleri”, *EKEV*, 45 (2010), ss. 181-198.
- Şenzeybek, Aytekin, “Dürzi Kutsal Metinleri Resailü'l-Hikme”, *Marife*, 2 (2010), ss. 135-158.
- Swayd, Samy (2006). *Historical Dictionayr of the Durzes*. Oxford: Scarecrow Press.